

A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI ROMÁNIAI MAGYAR IRODALOM KUTATÁSÁNAK ÚJABB EREDMÉNYEI

Az utóbbi időben egyre több szó esik a két világháború közötti romániai magyar irodalom tudományos felméréséről. Folyóiratainkban, lapjainkban egyre gyakrabban találkozunk ötven esztendő irodalmunk szakszerű számbavételét és értékelését sürgető cikkekkel¹. Erről szeretnék az alábbiakban rövid áttekintést adni.

A román irodalomtörténeti kutatások gyors fellendülésével párhuzamosan a romániai magyar irodalomban is egészséges erjedés indult meg az elmúlt években. Elég, ha szemügyre vesszük a Romániai Magyar Írók sorozatban újra megjelentetett műveket, az egyes kötetekhez írt bevezető tanulmányokat, ha fellapozunk az Akadémia magyar nyelvű folyóiratának – a „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények” –, az „Igaz Szó”, a „Korunk”, és az „Utunk” legutóbbi évfolyamait.

Örökségápolásunk mégsem kielégítő, a tudományos kutatómunkának szinte csak az elején tartunk. Az „Igaz Szó” egyik múlt évi számában elhangzó figyelmeztetés – sajnos – most is időszerű: Túl kell jutni végre a kezdeményező jelzéseken!

Mindenekelőtt hiányoznak a lezárt életműveket feldolgozó írómonográfiák. Szentimrei Jenő, Kuncz Aladár, Berde Mária, Karácsony Benő, Salamon Ernő életműve, Gaál Gábor és a régi „Korunk” 15 évfolyama, az „Erdélyi Helikon” (hogy csak a legsürgősebb tennivalókra emlékeztessenek) szintetikus feldolgozásra várnak még. Eddig csak Asztalos Istvánról, Nagy Istvánról és Kovács Györgyről jelent meg nagyobb lélegzetű tanulmány², írói monográfia csupán egy íródott: Asztalos Istvánról. A lexikális számbavétel terén pedig még ennyi sem történt. Balogh Edgár nemrég megjelent Korunk-cikkében (1967. 1.) joggal állítja elsőrendű feladatként kutatóink elé a lexikográfiai tennivaló-

¹ Külön an két formájában kerültek irodalmi közvéleményünk elé az ezzel összefüggő elvi kérdések. „Előre”, 1966. augusztus 4.

² Kacsó Sándor, *Kortársi jegyzetek Asztalos Istvánról*; Sóni Pál, *Nagy István – az epikus*; Abafáy Gusztáv, *Kovács György írói útja*; Kacsó-Sóni-Abafáy, *Három portré*. 1963.

kat³, hisz a pontos bibliográfiák alapfeltételei a filológiai kutatásnak. Ezért tartom rendkívül hasznosnak a Romániai Magyar Írók sorozatban megjelent műveket kísérő bibliográfiai összeállításokat (Gaál Gábor válogatott írásait Sugár Erzsébet, Nagy István novelláit Abafáy Gusztáv, Tomcsa írásait Bonyhádi Jolán, a Dsida-kötetet Réthy Andor, az Asztalos-monográfiát Abafáy Gusztáv és Bonyhádi Jolán látta el jegyzetekkel, bibliográfiai mutatóval). Nemrég Salamon Ernő összegyűjtött versei jelentek meg gondos filológiai jegyzetanyaggal (kéziratok felhasználásával), és napvilágot látott a több kötetre tervezett Korunk-antológia első része, *A Korunk költészete*; pontosabban a régi-„Korunk” hasábjain publikált versek. A „Korunk” irodalmát felmérő bevezető tanulmánynak – Szász János írta – csak hasznára vált volna az alaposabb számbavétel. Mert tanulmány íródott például a „Korunk”-ban megjelent német proletár irodalomról, a hazaiak közül Korvin Sándorról, Kovács Katona Jenőről.

A különböző lapokban szétszórt írások összegyűjtése szintén szerves része ennek a munkának. Elodázhatatlan a legjelentősebb folyóiratok repertóriumának elkészítése, s nem nélkülözhető a korabeli napilapok (amilyen például a „Brassói Lapok” volt) irodalmi anyagának számbavétele sem. Az „Erdélyi Helikon”-ról állítólag a marosvásárhelyi főiskolán készült tartalommutató, a „Korunk”-ról viszont mindmáig nincs. Nagy szükség van az olyan tanulmányokra, amilyent például Szabó György készített a kolozsvári „Napkelet” külföldi irodalmi anyagáról („Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények”, 1965. 1. sz.), amilyen a Sóni Pálé a hazai sajtóban jelentkező avantgarde-ről („Igaz Szó”, 1966. 6., 1966. 11.). A „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények”-ben is jelent meg néhány, a romániai magyar irodalommal foglalkozó tanulmány: Abafáy Gusztáv, *Nagy István írói pályájának kezdetei*, 1964. 1.; Elena Stan, *A proletárellet ábrázolása a két világháború közötti regényirodalmunkban*, 1964. 1.; Balogh Edgár, *A „Korunk” fordulata 1929-ben*, 1964. 2.; Szabó György, *A kolozsvári „Napkelet” külföldi irodalmi anyaga*, 1965. 1.; Sóni Pál, *A szerkezeti felépítés kérdése Asztalos István kisregényeiben*, 1965. 1.; Jancsó Elemér, *Kuncz Aladár irodalmi hagyatékából*, 1965. 1.; Bartha János, *Román nyelvi elemek stilisztikai szerepe Asztalos István írói nyelvében*, 1965. 2.; Abafáy Gusztáv, *Irodalmi vonatkozások pártsajtónk magyar nyelvű lapjaiban 1920–24 között*, 1966. 1.

Számszerűleg nem olyan szegényes tehát ez a tartalomjegyzék. Különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények” mindössze kétszer jelenik meg évente, az anyag fele a nyelvtudomány köréből kerül ki, s az így összezsugorodott irodalmi rész is megszlik tematikailag.

Jó lenne, ha az egyes folyóiratok („Igaz Szó”, „Utunk”, „Korunk”) – természetesen profiljukhoz mérten – helyet adnának szakszerűbb,

³ Egyetemi lexikográfiai szemináriumain elkészült néhány írónk teljes bibliográfiája is.

kevesebbnek szóló tanulmányoknak is. És miért ne lehetne egy-egy regény, novellaválogatás vagy verskötet bevezetője igényesen megírt, a művet és az írói pályát sok szempontból elemző tanulmány? Mennyire hiányzik például egy ilyen előszó Gaál Gábor válogatott írásainak első kötete előtt; és mennyire örülnénk, ha valóban filológiai jellegű tanulmánykötetek megjelentetését is tervbe venné a kiadó. Nem kell félni attól, hogy az úgynevezett „nagyközönséget”, az „átlagolvasót” nem érdekli az ilyen kiadvány. Az igényesebb olvasónak, tanároknak, diákoknak szükségük van szépen megírt szaktanulmányra.

Enélkül hiába beszélünk tudományos kutatásról!

Természetesen, távolról sem akarom ezzel elhomályosítani az észszerű, illetve publicisztikai megközelítés értékét; mint ahogy rendkívül hasznosak az olyan kortársi vallomások, visszaemlékezések, amilyenekkel a Kacsó Sándor, Balogh Edgár, Szemlér Ferenc nemrég megjelent kötetében⁴ találkozunk, az olyan bevezetők, mint Bajor Andor Tomcsa Sándor emberi-művészi arcélét belülről megragadó esszéje. (Bajor Andor, *Tomcsa Sándor*. T. S.: Őszi tárlat kisvárosban, I-II. 1965.)

Ugyanígy értékes irodalomtörténeti adalékoknak számítanak az írói interjúk is. Nemcsak az illető író portréjának teljesebb megrajzolásához segítenek hozzá, nemcsak az író műhelytitkaiba nyújtanak betekintést – de a szóban forgó írói pálya társadalmi, irodalompolitikai meghatározóiról is sokat elárulnak. És nem rekeszthetők ki a sorból az „Igaz Szó” Irodalom és iskola rovatában rendszeresen megjelenő, egy-egy író életútját és írói munkásságát összefoglaló íróportrék sem.

A szemléletben azonban némely szerzőnél még kísértének olyan hibák, mint a leszűkítés, az egyoldalúság, a művészi megformálást néha szem elől tévesztő szociologizálás, a sémákhoz való ragaszkodás, stb. Mindezeket túl kell jutnunk, ha azt akarjuk, hogy a valódi értékek a maguk helyére kerüljenek.

A sokféle feladat közül irodalomtörténetírásunk egyik kulcskérdése a két világháború közötti időszak irodalmi problémáinak, a „Korunk” és az „Erdélyi Helikon”, a baloldali és a polgári irodalom árnyaltabb értékelése. „Csakis akkor és csakis annak sikerülhet megírnia a hazai magyar irodalom első nagy szakaszának történetét, aki a Korunk és az Erdélyi Helikon elvi különbségein túl fel tudja fogni e két lap munkatársainak közös vonásait is, egyezéseiket az emberségért vívott küzdelemben” – figyelmeztet Balogh Edgár kerekasztal-hozzászólásában. A „Korunk” irodalompolitikájában – mint Tóth Sándor hangsúlyozza – valóban „gyűjtőpont” a Helikkal szembeni maga-

⁴ Kacsó Sándor, *Írók, írások*, 1964.; Balogh Edgár, *Toll és emberség*, 1965.; Szemlér Ferenc, *A költészet értelme*. 1965.

tartása, s csakugyan elkerülhetetlen a „Helikon-komplexummal” való szembenézés („Igaz Szó”, 1966. 3).

Szocialista eszmei örökségünk értékelése jóval korábban megindult. Gondolok itt elsősorban Csehi Gyulának a baloldali irodalom forrásvidékén végzett értékes kutatásaira, a hazai és az egyetemes proletáirodalom fejlődésvonalát sokoldalúan megvilágító könyvére (*Munkásosztály és irodalom*, 1963.), vagy a Szilágyi Andrásról írt tanulmányára (Sz. A. *Új pásztor. Az idő katonái*. 1966. Előszó.), Sőni Pál Nagy István-tanulmányára, Marosi Péter ugyancsak régebben megjelent Salamon Ernő-portréjára, Tóth Sándor Korunk-vizsgálódásaira, a Korvin Sándorról és Kovács Katona Jenőről írott tanulmányokra és még jónéhány közleményre, kritikára. Egy nemrég megjelent Korunk-cikkben Csehi Gyula új támpontokat nyújt szocialista irodalmunk múltjának értelmezéséhez. (*Új felvilágosodás irodalmának kutatása*. „Korunk”, 1966. 11.), Méliusz József pedig elvi-esztétikai jellemzőit veszi szemügyre, jelezve azokat az érintkezési pontokat, amelyek ezt az irodalmat egyrészt a XX. század egyetemes irodalmához, másrészt a helikonistákhoz kapcsolják („Korunk”, 1966, 12.).

Mondani sem kell: szocialista irodalmunkkal szemben is vannak még adósságaink: hátra van a „Korunk” monografikus feldolgozása, hiányzik a Gaál Gábor-, illetve a Salamon Ernő-monográfia, és nem lenne haszon nélküli e periódus illegális és féllegális lapjainak feldolgozása sem. (Az Akadémia folyóiratában olvashattunk egy-két ilyen közlést, Abafáy Gusztáv, *Irodalmi vonatkozások pártsajtónk magyar nyelvű lapjaiban 1920–24 között*, 1966. 1.).

A helikoni örökség – általában a polgári irodalom – terén a mulasztás sokkal nagyobb: alig jutottunk túl az elvi szembenézésen. Inkább kiadói fronton tört meg a jég: megjelent végre új kiadásban Kuncz Aladár európai rangú regénye, a *Fekete kolostor*, az olvasó újra hozzájutott Dsida legszebb verseihez, nemrég pedig egy Berde Mária-kötet került a könyvpiacra. Mindegyik átfogó, az egyes írók egész életművét áttekintő bevezető tanulmánnyal.

Persze, mindez kevés. A kiadói tervben szereplő írókat, műveket (Szentimrei Jenő publicisztikája, Karácsony Benő regényei, Tamási Áron novellái, Szabédi László versei, Kós Károly válogatott írásai, Nagy Dániel, *Cirkusz*, Sipos Domokos novellái, Molter Károly, *Tibold Márton*, *Metánia R. T.*, Kacsó Sándor, *Vakvágányon*, Tabéry Géza, Ligeti Ernő, Kovács József, Kemény János – néhány közülük a közeljövőben meg is jelenik) olvasók és kutatók egyaránt várják. Örülünk, hogy a kiadó tanulmány-köteteket, kortársi jegyzeteket ígér, sőt a romániai magyar irodalom történetét, valamint az ötven éves honi magyar irodalom bibliográfiáját is. Célszerű volna, ha filológiai jellegű tanulmány-kötetek, írói-monográfiák kiadására is sor kerülne. Az egyes kötetek elé írt előszók, íróportrék, esszék hasznosak, kellenek – de nem elegendők. Ötven esztendő irodalmunk összképét nem rajzolhat-

juk meg nagyobb, az írók életművének, a korabeli irodalmi áramlatok, jelenségek sokszempontú vizsgálata nélkül.

A Romániai Magyar Írók sorozatban megjelenő művek elé írt bevezető tanulmányok általában az életpálya egészét áttekintő pályaképek. Rendszeres kutatómunka eredménye Kántor Lajos Horváth Imre-tanulmánya, eddig a legteljesebb számbavétele a több mint három évtizedes költői útnak. Jancsó Elemér Kuncz Aladár és Berde Mária életútját követi nyomon, sokrétű irodalomtörténeti kitekintéssel, központba állítva mindkét esetben az irodalmi élet megszervezésében játszott szerepüket. (Bányai László Kuncz Aladáról és művéről írva a polgári irodalom eszmei differenciáltságát hangsúlyozza, s az „erdélyi gondolatot” zászlajára tűző transzilvanizmust sem ítéli meg egyoldalúan. „Igaz Szó”, 1966. 5.). Másik európai hírű háborús regényünket Méliusz József a XX. századi modern prózába tájolja be, s ugyanebből a perspektívából közelíti meg Endre Károly humanista költészetét is⁵.

A harminc év után újra megjelenő Dsida-tanulmányok az életmű értékelésének legfontosabb elvi, eszmei problémáit taglalják. Szemlér Ferenc egy finoman érző lélek vívódásainak indítékait, a „titkok titkán” ringó költő, szociális vonatkozásait kutatja. Dsida költői világképét vizsgálva, e líra három fő sajátosságában (vallásosság, természethez vagy szerelemhez való menekülés és a művészet bűvköre) jelöli meg – szerintem helyesen – a társadalmi ellentmondások feloldóit. Sóni Pál szintén ebben (a nem egyszer játékos) valóság fölé emelkedésben, a menekülésben látja Dsida Jenő költészetének szociális súlypontját. Valóságélményből eredőnek fogja fel Láng Gusztáv is Dsida válságélményét, a lélek riadalmát, anélkül azonban, hogy a meghatározó szerepet játszó vallásos elemeket pusztán konvenciókká fokozná le⁶.

Írói monográfia eddig csak Asztalos Istvánról született⁷. Izsák József könyve Asztalos életműve felmérésének igényével íródott: részletes életrajzot kapunk, az írói pálya alakulását szoros összefüggésben vizsgálja a kor társadalmi, politikai küzdelmeivel, irodalmi törekvéseivel. Az egyes művek eszmei elemzése és elhelyezése az életműbe – jó. Az összkép arányán viszont már lehet vitatkozni. Érzésem szerint Asztalos novellisztikája nagyobb hangsúlyt is kaphatott volna, hisz művészetének mégiscsak ez az értékesebb része.

⁵ Kántor Lajos, *Horváth Imre*. H. I.: Versek, 1965. Bevezető; Jancsó Elemér, *Kuncz Aladár*. K. A.: Fekete kolostor, 1965. Bevezető Jancsó Elemér, *Berde Mária*. B. M.: Tüzes kemence. A szent szégyen, 1967. Bevezető; Méliusz József, *Markovits Rodion és a Szibériai garnizon*. M. R.: Szibériai garnizon, 1965. Bevezető; Méliusz József, *Illó tisztelgés egy életműnek*. Endre Károly; Versek, 1965. Bevezető.

⁶ Szemlér Ferenc, *Dsida Jenő*. D. J.: Versek. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1966. Bevezető; Sóni Pál, *Dsida eddig – és ezután*. „Igaz Szó”, 1967. 2.; Láng Gusztáv, *Dsida Jenő*. „Korunk”, 1967. 3.

⁷ Izsák József, *Asztalos István*. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1967. A bibliográfiai részt Abafáy Gusztáv és Bonyháti Jolán állította össze.

Célom nem mérlegkészítés volt. E rövid áttekintéssel csupán az utolsó két-három évben bekövetkezett pezsdülést szerettem volna érzékeltetni, felhívni kutatóink figyelmét néhány olyan szempontra, amelyet föltétlenül szem előtt kell tartanunk irodalmi közelmúltunk birtokbavételéért végzett filológiai munkánkban.

KOZMA DEZSŐ

Universitatea Babeş-Bolyai, Facultatea de filologie.
Cluj, str. Horea, nr. 31.